

Makâsıdü’ş-Şerî’â’nın Teorik Boyutu ve Müstakil Delil Olma Problemi

The Theoretical Aspect of Makâsıdü’ş-Şer’â and the Problem Related to Be A Single Evidence

Mehmet Aziz YAŞAR^a

^a Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
e-Posta: ya-ar19801@hotmail.com , <https://orcid.org/0000-0002-4677-1017>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi:	25.07.2019
Kabul Tarihi:	04.10.2019
Yayın Tarihi:	27.12.2019

Özet

Şer’î makâsıd düşüncesinin literatürde yer almasının hicri V/XI. asırdan itibaren Cüveynî ile başladığı genel kabul gören bir husustur. Sonraki dönemlerde onun tesis ettiği bu düşünce ekseninde makâsıd ilişkili değerli bazı malumatlar verilmiş olsa da bu, diğer usûl konularına göre daha cüzî kalmış ve VIII/XIV. asra kadar bu alanda kayda değer bir birikim ortaya konulmuş değildir. Makâsıdın müstakil olarak ele alınması Şâtibî ile başlamıştır. Şâtibî’yi bu konuda diğer usûlcülerden ayıran temel özellik ise onun makâsıd usulünün bir konusu olarak değil müstakil bir disiplin olarak görmesi ve buna göre sistemleşmesidir. Ancak onun halefleri bu hususta aynı hassasiyeti göstermemişlerdir. Bu durum XIV/XX. asra kadar devam etmiştir. Bu asırdan itibaren âlimler makâsıda gereken önemi vermiş ve bu alanda değerli pek çok çalışma yapmışlardır. Bu çalışmalar içinde tartışılan konulardan biri de makâsıdın müstakil bir delil sayılıp sayılmadığıdır. Ancak bu tartışma, konunun müstakil bir şekilde ele alınmasından ziyade makâsıdla ilgili konular ele alınırken yüzeysel bir temas şeklindedir.

Bu noktada ise üç görüş tespit edilmiştir. Birinci görüşe göre şer’î makâsıdın mutlak olarak müstakil delil sayılmaktadır. Bu görüşü savunanlar, nas ile çatışması durumunda makâsıdı takdim etmektedirler. İkinci görüş, bunun aksini savunmaktadır. Bu görüşü benimseyen araştırmacılar, makâsıdın içtihadın sağlıklı bir şekilde yapılmasının temel bir unsuru olduğunu kabul etmekle beraber onu, bağımsız şer’î bir delil olarak görmemektedirler. Zikredilen görüşlere göre daha mutedil üçüncü bir görüşe göre ise makâsıdın sadece hükmü naslarda bulunmayan olaylar için şer’î kaynak olabilmektedir. Bu görüşe göre kesin veya buna yakın bir delil ile sabit olan makâsıdın, hakkında nas bulunmayan yeni ortaya çıkan olaylar için delil olmasında bir sakınca bulunmamaktadır. Çalışmamızda önce şer’î makâsıdın teorik boyutu ele alınmıştır. Bu doğrultuda da makâsıdın mahiyeti ortaya konulmuş, onun önem, sübut ve şümül açılarından çeşitleri incelenmiştir. Ardından makâsıdın müstakil delil sayılması problemi üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede de makâsıdı müstakil delil olarak kabul edenler ile aksini savunanların yaklaşımları irdelenerek daha isabetli görüş tespit edilmeye çalışılmıştır. İsbetli görüşün tespitinde konuya ilişkin muasır araştırmacıların verdikleri malumatların yanı sıra önceki usûlcülerin konuyla ilişkilendirilebilecek ifadelerinden de istifade edilmiştir. Ayrıca çalışmada makâsıdın şer’î nasların sağlıklı yorumlanmasında önemli rol oynadığı, teâruz olduğu düşünülen delillerin uzlaştırılmasında veya birinin diğerine tercih edilmesinde müçtehede yol gösterdiği gibi önemli hususlara da değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Şer’î Makâsıd, Maslahat, Delil, Hüküm.

Giriş

İslâm dininin gayesi insanın dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmek olduğuna göre onun getirdiği hukuk da bu amaca yönelik olmalıdır. Buna göre söz konusu hukukun ibaret olduğu şerî hükümlerinin konulmasında, insanın maslahatının gözetilmesi esastır. Yani bu tür hükümlerin konuluş amacı insan için yararlı olanın alınması ve zararlı olanın önlenmesidir. İnsanın saadeti için hukukun gözetmesi gereken maslahatın da muteber sayılması bu hükümlerin yüce şâri'in amacı doğrultusunda konulmasıyla mümkündür.¹ İnsanın heva ve hevesine göre olmamalıdır. Diğer bir deyişle insan için neyin maslahat sayılacağı konusunda şâri'in maksadı ölçü alınmalıdır. Ahmet Yaman'ın da isabetle ifade ettiği gibi “Neyin maslahat veya hangi şeyin mefsetet olduğuna hikmet sahibi kanun koyucu değil de kanunu uygulamakla yükümlü birey tek başına karar verecek olursa zikri geçen maslahat-mefsetet kavramlarının içeriklerinin izafililiğinden dolayı kanun koyucunun muradı buharlaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalır.”²

Cüveynî (ö. 478/1085) fukahâ arasındaki ihtilafî şâri'in maksatlarının bilinmemesine bağlamakta ve gerçek anlamda bunları anlamanın bu ihtilafî ortadan kaldıracığını düşünmektedir.³ Yusuf el-Karadâvî, fıkıh ilmini fikhü's-sünen, fikhü'l-makâsîd, fikhü'l-meâlât, fikhü'l-hilâf gibi şubelere ayırdıktan sonra “Bana göre fikhü'l-makâsîd tüm bunların babasıdır. Çünkü *makâsîd* fıkıhından amaç, nasların içerdiği sırlara, hikmetlere ve gayelere dalmaktır. Nasların kalıplarına bağlı kalmak ve onların arka planında bulunanı ihmal etmek değildir.”⁴ diyerek *makâsîd*ın önemine vurgu yapmaktadır. Aynı şekilde Ahmed er-Reysûnî *makâsîd*ın önemine şu cümlelerle dikkat çekmektedir: “İnsanın amaçsız yaşaması şaşılacak bir durumdur. Aynı şekilde *Makâsîdsiz* fıkıh da donuk fıkıhtan ibarettir. *Makâsîdsiz* fakih cansız fakihtir.”⁵ Şâri'in maksatlarının bu öneminden ötürü de fakihler, içtihadta bulunurken her zaman onu merkeze almış ve bunu içtihadın önemli şartlarından biri olarak kabul etmiştir.⁶ Hatta Şâtîbî *makâsîd*ı içtihadın temel unsuru olarak görmüş ve âlimlerin yanılmalarını bu tür maksatların ihmal etmesine bağlamıştır.⁷ Buna rağmen klasik dönem usûlcüleri -Şâtîbî hariç- *makâsîd*da, diğer usûl konuları kadar önem vermemişlerdir. Yani onlar *makâsîd*ı önemseyip amel ettikleri halde teorik olarak bir çerçevede oturtmuş değiller. Abdullah Dırâz bunu şöyle ifade etmektedir: “Şerî hükümlerin istinbâtı için iki temel unsur bulunmaktadır; bunlardan biri, Arap dilini öğrenmektir. Diğerisi ise şerî'atın amaçlarını anlamaktır. Usûlcüler ilk unsuru yeterince işlemişlerdir. Diğerini ise ihmal etmişlerdir. Hal böyle olunca Şâtîbî'ye kadar usûlün önemli bir kısmı göz ardı edilmiştir.”⁸

¹ Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Abdüsselam Abdüşşâfi, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1993), 179.

² Ahmet Yaman, “İslâm Hukuku İlimi Açısından Makâsîd İctihadının veya Gâi/Teolojik Yorum Yönteminin İlkeleri Üzerine”, *Makâsîd ve İctihad*, ed. Ahmet Yaman, (İstanbul: İFAV, 2017), 165.

³ Abdülmelik b. Abdullah el-Cüveynî, *el-Burhân fi usûli'l-fıkıh*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 1: 101-108.

⁴ Yusuf el-Karadâvî, *Dirâse fi fıkhi makâsîdi's-şerî'a*, (Mısır: Dâru'sşürük, 2008), 15.

⁵ Ahmed er-Reysûnî, *Medhal ilâ makâsîdi's-şerî'a*, (el-Mensûre: Dâru'l-Kelime li'n-Neşr, 1431/2010), 17.

⁶ Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *Teşnîfü'l-mesâmi' bi cem'î'l-cevâmi'*, (b.y.: Mektebetu Gurtuba li'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyâi't-Türâs, 1418/1998), 4: 570.

⁷ Şâtîbî, *el-Muvâfaqât*, 5: 135.

⁸ Ömer b. Sâlih, *Makâsîdü's-şerî'a inde'l-İzz b. Abdisselâm*, (Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 1423/2003), 78-79.

Şer'î *makâsıd* olgusu, fıkıh usulünün bir alt disiplini olarak görülmektedir.⁹ Klasik fıkıh usulü eserlerinde *makâsıd*ın, mahiyeti, önemi ve işlevi gibi bazı yönlerine temas edilmekle beraber onun şer'î hükümlerin istinbâtında bağımsız delil niteliğinde olup olmayacağı hususu hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Buna ilişkin bilgiye, günümüzde *makâsıd* ile ilgili yapılmış bazı çalışmaların içinde yer verildiğine rastlamaktayız. Bu çalışmaların bir kısmı *makâsıd*ı hüccet olarak görürken diğer bir kısmı bunun aksini savunmaktadır. Çalışmamızdan amaç ise sözü edilen araştırmacıların konu hakkında serdettikleri malumatların yanı sıra önceki usûlcülerin konuyla ilişkilendirilebilecek ifadelerinden hareketle *makâsıd*ın hüccet olup olmayacağı hususunda bir sonuca varmaktır.

1. Makâsıdü's-Şerî'a'nın Teorik Boyutu

1.1. Sözlük Anlamı

Makâsıd köken itibarıyla *maksıd*ın çoğuludur. *Maksıd* ise mîmî mastar olup, manaya delalet bakımından daha vurgulu olmakla beraber aslî mastar olan *kasd* kelimesiyle aynı anlamı ifade etmektedir. Buna göre *maksıd* kelimesi Arap dilinde genelde şu anlamlarda kullanılır: Bir şeyi kastetmek ve ona yönelmek, bir şeyi kırmak, bir şeyin dolu veya dolgun olmasıdır.¹⁰ Bu manalardan konumuzla uyumlu olan ilki daha sık kullanılır olmuştur. Şerî'at kelimesinin ise lügatte, su kaynağına götüren yol ve su içme yeri anlamlarında kullanılması daha yaygındır.¹¹ Buna göre her iki kelimenin yaygın manalarını dikkate alacak olursak, *makâsıdü's-şerî'a*nın anlamı "kastedilen su kaynağı" veya "su içmek için bir yola yönelmektir."

1.2. Terim Anlamı

*Makâsıdü's-şerî'a*nın tarihi Cüveynî'ye, hatta öncesine kadar götürülse de terim olarak onun tanımı muasır âlimlere aittir. Reysûnî'nin de belirttiği gibi muhtemelen önceki âlimler, *Makâsıdü's-şerî'a*nın anlamının, izaha ihtiyaç duymayacak derecede açık olduğunu düşünerek onu tanımlamaya ihtiyaç duymamışlardır.¹² Burada muasır âlimlerin *makâsıdü's-şerî'a* için yaptıkları¹³ tanımlar arasında şu üç tanımla yetineceğiz:

- İbn Âşûr diğer çağdaş âlimlerden farklı olarak *makâsıd*ı genel ve özel olarak iki kısımda mütalaa etmiş ve her biri için ayrı bir tanım yapmıştır. İbn Âşûr genel *makâsıd* için şu tanımı yapmıştır: "Şari'in, teşri'in belli bir türünde değil, onun tümünde veya önemli bir bölümünde gözettiği mana ve hikmetlerdir."¹⁴ Onun özel *makâsıd* için tanımı ise şu şekildedir: "Özel ilişkileri çerçevesinde insan için yararlı maksatların gerçekleştirilmesi veya genel maslahatların korunması adına şari'in gözettiği durumlardır."¹⁵

⁹ Cüveynî, *el-Burhân*, 1: 86, 173, 202; 2: 33, 202, 220, 247; 3: 208 vd.; Ali Pekcan, *İslâm Hukukunda Gaye Problemi (Zarûriyyât-Hâciyyât-Tahtîniyyât)*, (İstanbul: Şenyıldız Yay. Matbaacılık, 2012), 95-121; Rahmi Yaran, "Cüveynî Öncesi Makasid/Maslahat Söylemi", *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/28 (2005), 93-123.

¹⁰ Ahmed b. Fâris el-Kazvîni, *Meşkâysü'l-luğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, (b.y.: Dâru'l-Fıkr, 1399/1979), 5: 95; Muhammed b. Mukrim İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, (Beyrut: Dâru Sâdr, 1414/1994), 3: 355.

¹¹ İbnü'l-Fâris, *Meşkâysü'l-luğa*, 3: 262; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 8: 175.

¹² Reysûnî, *Naẓariyyetü'l-makâsıd inde'l-imâm eş-Şâtıbî*, (Amerika Birleşik Devletleri: el-Ma'hedü'l-Âlemi li'l-Fıkril-İslâmî, 1416/1995), 17; Yaran, "Cüveynî Öncesi Makasid/Maslahat Söylemi", 96.

¹³ Bk. İbn Salih, *Makâsıdü's-şerî'a inde'l-imâm el-İzz b. Abdisselâm*, 88-89.

¹⁴ Muhammed et-Tâhir İbn 'Âşûr, *Makâsıdü's-şerî'ati'l-islâmiyye*, (Katar: Vizâratü'l-Evkâf, 1425/2004), 3: 165.

¹⁵ İbn 'Âşûr, *Makâsıdü's-şerî'a*, 2: 121.

- 'Allâl el-Fâsî, *makâsıdın* genel ve özel kısımlarını kapsayacak biçimdeki şu genel tanımı yapmıştır: “Şâri’in koymuş olduğu her bir şer’î hüküm için hedeflediği gaye ve hikmetlerdir.”¹⁶

- İhtisas alanı olarak daha çok *Makâsıd* üzerine çalışmaları bulunan Reysûnî, İbn Âşûr ve 'Allâl el-Fâsî tarafından yapılmış tanımlardan hareketle şöyle bir tanım geliştirmiştir: “Kulların maslahatı için şer’î’atın vaz’ıyla gerçekleştirilmek istenen hikmet ve gayelerdir.”¹⁷ Yapılan tanımlardan hareketle şer’î maksatları şöyle ifade etmemiz mümkündür: İster cüzi veya külli olsun şâri’in her bir şer’î hükmün konmasında insan için gözettiği genel veya özel maslahatlardır. Gerek zikrettiğimiz tanımlar gerekse *makâsıd* konusuna değinen usûlcülerin ona ilişkin açıklamaları¹⁸ incelendiğinde *makâsıd* ile maslahat arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğu görülür. Bunların hemen hepsi bu ilişkiye değindiğini görüyoruz. Sözü edilen ilişkinin boyut ve biçimi konusunda ise iki yaklaşım bulunmaktadır. Bir yaklaşıma göre *makâsıd* ve maslahat iki farklı kavram olsa da aynı anlamı ifade etmekte ve birbirilerinin yerine kullanılabilir. Bu yaklaşım Gazzâlî’nin şu ifadelerine dayandırılmaktadır: “Maslahat asıl itibariyle bir yararı almak veya bir zararı önlemektir. Ancak biz onun bu anlamını kastetmiyoruz. Çünkü bir yararın alınması veya bir mafsedetin defedilmesi insanın yararına olması hasebiyle onların maksatları sayılır. Maslahattan kastettiğimiz şâri’in maksadının korunmasıdır.”¹⁹ Diğer yaklaşıma göre maslahat-*makâsıd* arasında umum-husus min vech (eksik girişimlilik) ilişkisi bulunmaktadır. Onların her biri diğerinin bazı fertlerini kapsamına almaktadır. Buna göre her iki kavram muteber maslahatta birleşirler; çünkü muteber olan her maslahat aynı zamanda şâri’in maksadıdır. Maslahatın, *makâsıd* sayılmayan mülga/geçersiz yararı içerdiği açısından *makâsıddan* ayrılır ve bu yönüyle de ondan daha âmm/kapsamlı sayılır. Buna mukabil *makâsıdın*, insanların yararına münasip olmayan ve şer’î maksat olarak adlandırılan bazı kuralları kapsadığından maslahattan ayrılır ve bu cihetle de ondan daha kapsamlı addedilir.²⁰ Görüldüğü üzere ikinci yaklaşımı dile getiren araştırmacılar, mutlak maslahatı esas almış ve *makâsıd* ile arasındaki ilişkiyi bu zeminde incelemişlerdir. Bu açıdan bakıldığında söz konusu yaklaşımın haklılık payı bulunsa da²¹ burada *makâsıdda* olduğu gibi asıl olan şer’î maslahattır. Mutlak maslahat değildir. Zaten şer’î olmayan maslahat şâri’ *makâsıdıyla* taban tabana zıttır. Bunda ihtilaf yoktur. Hal böyle olunca da maslahatın *makâsıd* ile ilişkisinin “şer’îlik” çerçevesinde ele alınması esastır. Buna göre şer’î maslahatı esas alan birinci yaklaşım daha muteber görülmektedir. O da şer’î maslahatın şer’î *makâsıddan* ibaret olduğudur. Gazzâlî de “maslahattan kastettiğimiz şer’in maksadının korunmasıdır” diyerek buna vurgu yapmıştır.²² Ayrıca bir kısım âlimin teşri’in

¹⁶ 'Allâl el-Fâsî, *Makâsıdü's-Şerî'ati'l-İslâmiyye ve mekârimuhâ*, 5. Bs., (b.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1413/1993), 7.

¹⁷ Reysûnî, *Naẓariyyetü'l-makâsıd*, 19.

¹⁸ Bk. Nûruddîn b. Muhtâr el-Hâdimî, *el-İçtihâdü'l-makâsıdı hücciiyyetuhu Davâbiḥuhu mecâlâtuhu*, (Katar: Vizâratü'l-Evkâf, 1419/1998), 1: 48-50; *Pekcan, İslâm Hukukunda Gaye Problemi*, 101-120.

¹⁹ Gazzâlî, *el-Müstaşfâ*, 174; Semîh Abdulvehhab el-Cündî, *Ehemmiyyetü'l-makâsıd fi's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, (Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1429/2008), 145; Yaran, “Cüveynî Öncesi Makâsıd/Maslahat Söylemi”, 99-103.

²⁰ Halid b. Abdülaziz Âlu Selman, *Te'âruzu delâleti'l-lafz ve'l-kaşd fi usûli'l-fıkh ve'l-kavâ'idü'l-fıkhiiyye*, (Riyad: Dâru Künûz, 1434/2013), 1: 213-214.

²¹ Nitekim mutlak maslahat şer’î açıdan muteber sayılan yaraları kapsadığı gibi mülga/geçersiz olanları da kapsamaktadır.

²² Gazzâlî, , *el-Müstaşfâ*, 174; Hâdimî, *İlmü'l-makâsıdı's-Şer'iiyye*, 23.

ana gayeleri olan zarûriyyât, hâciyyât ve tahsiniyyât değerlerini maslahat,²³ diğer bir kısmı ise *makâsîd*²⁴ çerçevesinde ele almaları da söz konusu iki kavram arasındaki sıkı ilişkinin bulunmasını gösteren başka bir kanıttır.

1.3. Makâsîdın Çeşitleri

Makâsîd, insan hayatındaki önemi bakımından zarûriyyât, hâciyyât ve tahsiniyyât şeklinde üçlü bir mertebeye; delalet ve sübut açısından katîlik ve zannilik olarak ikili bir taksime; kapsadığı fertler açısından genel, özel ve cüzî olarak üçlü bir tasnife tabi tutulmuştur.

1.3.1. Önem Açısından Makâsîdın Çeşitleri

Şârî'in her maksadının insan hayatındaki öneminin aynı seviyede olması düşünülemez. *Makâsîd*ın gözetilmesinin insan hayatındaki olumlu veya ihmal edilmesinin onun hayatındaki olumsuz etkisine göre farklılık arz ettiği görülmektedir. Usulcüler, *makâsîd* ilminin ortaya çıkışından itibaren bu konu üzerinde önemle durmuş, şer'î açıdan değerlendirmelerini özenle yapmış ve genelde onu önem sıralamasına göre üç kademeli bir taksime tabi tutmuşlardır. a) Zarûriyyâtın korunması; toplumun varlığı ve düzeni için vazgeçilmez temel değerlerdir. Bunları yitiren toplumun düzeni bozulur, onda kötülük ve bozgunculuk hâkim olur; hatta o toplumda bulunan fertlerin ahiret hayatı da tehlikeye girer. Bu zaruri değerler de kendi içinde önem açısından genelde dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması olarak beşli bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Toplumun düzeni bunların korunmasıyla mümkün olabilmektedir. Bunlar literatürde "*makâsîd*-ı hamse", "*zarûriyyât*-ı hamse", "*külliyât*-ı hamse" gibi isimlerle anılır. Bütün din ve yasalar, bunların korunmasının gerekliliği hususunda müttefiklerdir.²⁵ b) Hâciyyâtın sağlanması; insanın, hayatını sıkıntıya düşmeden kolaylık içinde sürdürmesini sağlayan düzenlemelerdir. Bunlar önem açısından zaruret seviyesinde olmamakla beraber bulunmaması, insan için zorluk ve sıkıntıya sebep olur. İbadetlerdeki ruhsatlar, satım, kira vb. akitlerin meşru kılınması, temiz yiyecek ve içeceklerin helal kılınması gibi durumlar buna örnek olarak gösterilebilir.²⁶ c) Tahsiniyyâtın gerçekleştirilmesi; insana yakışır güzel geleneklerin alınması ve sağduyulu insanın hoş karşılamadığı tasarruflardan uzak durmasıdır. Bunların yokluğu, hayatın düzenine hâlel getirmeyeceği gibi hiçbir meşakkatte de yol açmamaktadır. Övgüye layık tüm davranış ve güzel huylar (mekârimü'l-ahlâk) bunun içinde değerlendirilir.²⁷

1.3.2. Sübut Açısından Makâsîdın Çeşitleri

Şer'î *makâsîd*ın tespitinde genelde iki yol izlenmektedir. Birincisi, doğrudan kitap ve sünnet naslarına müracaatla belirlenen maksatlardır. Ahkâm ile ilgili âyet ve hadislerin nasları incelendiğinde hepsinin -ihtiva ettiği şer'î hükümlerin konulmasında- şârî'in *makâsîd*ının gerçekleştirilmesine yönelik olduğu gözlemlenmektedir. Sözü geçen naslardan

²³ Gazzâlî, *el-Müstaşfâ*, 174.

²⁴ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 2: 17.

²⁵ Cüveynî, *el-Burhân*, 2: 79; Zekiyüddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, 30. bs., (Ankara: TDV Yay., 2018), 535.

²⁶ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 2: 21; Ertuğrul Boynukalın, "Makasîdüş-şeria", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 425.

²⁷ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 2: 22.

makâsıdın tespiti ise usûlcüler arasında illeti bulma metotları (mesâlikü'l-ille) olarak bilinen yöntemle yapılmaktadır. *Makâsıd* alanında çalışmalar yapan araştırmacılar şer'î hükümlerin konulmasına neden olan şâri'in *makâsıdını*, illeti bulma metodunu kullanarak tespit etmeye çalışmışlardır.²⁸ İkincisi, istikrâ/tümevarım yoluyla tespit edilen *makâsıddır*. Bu da şer'î naslarla belirlenen hükümlerin tek tek incelenmesiyle genel bir sonuca/hükme varmakla gerçekleşmektedir. Zira benzer birçok hükmün tek bir gayeye matuf olduğunu gördüğümüzde o gayenin şâri'in maksadı olduğuna rahatlıkla hükmedebiliriz.²⁹

Makâsıdın tespiti şer'î delillerle yapıldığına göre tamamının derece bakımından eşit seviyede olması beklenemez. İsnat edilen şer'î delilin delalet ve sübutuna bağlı olarak farklılık arz etmesi kaçınılmazdır. Buna göre kat'î deliller ile sabit olan *makâsıd* kat'î *makâsıd*, zannî delillerle tespit edilenler ise zannî *makâsıd* şeklinde sınıflandırılmaktadır. a) Kat'î *makâsıd*; müçtehidin kesin delillere dayanmak suretiyle şâri'in maksadı olarak tespit ettiği gayelerdir. Bu tür *makâsıdın* tespiti ise delalet ve sübut açısından kat'î deliller veya kat'î istikrâ ile mümkündür. *Makâsıdın* kat'î delillerle sübutuna, *teysîr*/kolaylaştırma ilkesi örnek olarak gösterilebilir. *Teyssîr*in şâri'in maksadı olduğu konusunda pek çok âyet ve hadis bulunmaktadır.³⁰ Teyssîr ile ilgili söz konusu delillerin toplamı, şüphe götürmeyecek şekilde onun şâri'in maksadı olduğuna delalet etmektedir. Kat'î istikrâ ile tespit edilen şâri'in maksadına ise zarûriyyât-i hamse (dinin, canın, aklın, neslin ve malın koruması) örnek olarak gösterilebilir. Nitekim şer'î hükümlerin her biri incelendiğinde onların genelinin zikredilen değerlerin korunmasına yönelik olduğu görülmektedir. Bu da onların şâri'in *makâsıdını* olduğunu kesin bir biçimde ortaya koymaktadır.³¹ Şâtîbî bunu şöyle ifade etmektedir: “Zaruriyyâtın şer'î maksat olduğuna dair ilim kat'îdir. Bu ilmin sübutu ise belli bir delille değil, şer'î delillerin toplamından meydana gelmektedir.”³² b) Zannî *makâsıd*; müçtehidin sübutu veya delaleti ya da her ikisinin de zannî olan bir delile dayanmak suretiyle şâri'in *makâsıdını* olarak belirlediği gayelerdir. *Makâsıdın* bu kısmı isnat edilen delilin sübutuna bağlı olarak farklı mertebelere ayrılmaktadır. Kat'î maksadın mertebesine yakın bir seviyede bulunanlar olduğu gibi daha düşük mertebelerde olanlar da vardır. Hatta bazen müçtehitlerin *makâsıdın* dayandığı delillere farklı yaklaşımlarına göre değişik mertebelerde değerlendirildiği de olmaktadır. Sözelimi; şarabın haram kılınmasından gözetilen şer'î maksadın, aklın arızı bir fesattan korunması olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Aynı şekilde sarhoş edecek kadar şarabın içilmesinin haram olduğu konusunda da müçtehitler fikir birliği içindedirler. Ancak şarabın haram kılınmasından amaç, aklı bozan yolların kapanması (sedd-i zerâi') olup olmadığı hakkında farklı yaklaşımlar sergilenmektedir. Buna binaen de sarhoş etmeyen az miktarda şarap içmenin hükmünde ihtilaf edilmiştir. Şarabın haram kılınmasından amaç,

²⁸ Bk. Muhammed Sa'd el-Yübî, *Makâsıdü's-Şerî'ati'l-İslâmiyye ve 'alâkatuhâ bi'l-edilleti's-Şer'iyye*, (Riyad: Dâru'l-Hicre li'n-Neşr, 1418/1998), 129-165; Nu'mân Cügaym, *Turuqu'l-keşfi an makâşidi's-Şâri'*, (Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 1435/2014), 153-172.

²⁹ İbn 'Âşûr, *Makâşidü's-Şer'â*, 3: 57; Muhammed Abdul'âtî, *el-Makâşidü's-Şer'iyye ve eseruhâ fi'l-fikhi'l-İslâmî*, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1428/2007), 21-22.

³⁰ Bk. Muhammed el-Habîb İbnü'l-Hüce, *Beyne ilmey usûli'l-fıkıh ve'l-makâşid*, (Katar: Vizâratü'l-Evkâf, 1425/2004), 144.

³¹ İbn 'Âşûr, *Makâşidü's-Şer'â*, 3: 140-43.

³² Şâtîbî, *el-Muvâfâkât*, 1: 31.

aklı bozan yolların kapanması olduğunu düşünenler, şarabın azı veya çoğu arasında fark gözetmeksizin onu mutlak olarak haram görmüşlerdir. Şarabın azı ile çoğu arasına fark gözetilenler ise bunun aksini savunmuşlardır.³³ Hemen şunu da belirtelim ki, zannî delil fer'î meseleler için kaynak olabildiği gibi zannî *makâsıd*ın da şer'î hükümlerin belirlenmesinde dikkate alınması esastır.³⁴ Bir kısım araştırmacının üçüncü bir kısım olarak vehmî *makâsıd*ı zikretmeleri doğru bulunmamaktadır. Çünkü *makâsıd* şâri'e izafe edildiğinden kesin veya ona yakın olması gerekir. Vehmî *makâsıd* ise şâri'e izafesi mümkün olmadığından itibara alınmamalıdır.³⁵

1.4. Şümül Açısından Makâsıdın Çeşitleri

Şer'î hükümlerin vaz'inde gözetildiği bilinen gayelerin, kapsadığı konu ve alanın genişlik ve darlığına göre çeşitlilik arz ettiği tespit edilmiştir. Sözü edilen gayelerden fikhın cüzî bir mesele için vaz' edilenler olduğu gibi fikhın bir alanına has veya teşri'in ana gayeleri olarak nitelendirebilecek fikhın tüm alanlarını kapsayan âmm olanlar da mevcuttur. Bunlar sırasıyla şu şekildedir: a) Cüzî *makâsıd*; şer'î tek bir hükmün konulmasında gözetildiği bilinen gayelerdir. Hz. Peygamber'in "Öfkeli olduğunuz durumda iki kişi arasında hüküm vermeye kalkışmayın."³⁶ anlamındaki hadis buna örnek gösterilmektedir. Hadiste öfke halinde hüküm vermenin yasaklanmasından güdülen amaç, hâkimin yanlış karar verme riskinin önüne geçmektir. Nitekim öfke, zihin karışıklığına yol açtığı için hâkimin dava ve delilleri iyi kavramasına engel teşkil etmekte ve dolayısıyla da onu isabetli hüküm vermekten alıkoyabilmektedir. Bu örnekte belirtilen maksat ise tek bir meselenin hükmünü ilgilendirdiği için cüzî maksat olarak isimlendirilmiştir. b) Has *makâsıd*; fikhın belli bir konusunun altında bulunan şer'î hükümlerin toplamı için gözetildiği belirtilen gayelerdir. Örneğin; ibadetlerle ilgili hükümlerin genelinin konulmasından amaç Allah'a boyun eğmek ve ona itaat etmektir. Muâmelât hükümlerinin vaz' edilmesinin gayesi, insanlar için maslahatın teminidir. Ukûbât/cezalardan amaç, mağdurun mağduriyetini gidermek ve suçluyu caydırmaktır. c) Âmm *makâsıd*; genel manada teşri'in temel gayeleri olarak nitelendirilmektedir. Bu tür *makâsıd*, fikhın belli bir meselesi veya bir konusu için değil, onun tüm hükümleri veya büyük bir bölümü için gözetildiği tespit edilen genel hedeflerdir. Sözelimi, adaletin ikâmesi, kolaylaştırmanın sağlanması, maslahatın temini, küllî zarûriyyâtın korunması gibi değerler teşri'in genel gayeleri konumundadır.³⁷

2. Makâsıdın Müstakil Delil Olma Problemi

Fikhın teşekkülünden itibaren fakihler, özellikle hükmü naslarda bulunmayan meselelerin şer'î çözümünü için kıyas, istihsân, mesâlih-i mürsele, sedd-i zerâi', sahâbe kavli, Medine ehlinin uygulamaları gibi farklı metotlar geliştirmişlerdir. Bunların her birisinin şer'î hükümlerin istinbâtında müstakil delil olup olmayacağı hususu, ilk dönemlerden günümüze

³³ İzzüddin Abdülaziz b. Abdüsselam, *Qavâ'idü'l-ahkâm fi meşâlihi'l-enâm*, (Kahire: Mektebetü'l-Külliyyâti'l-Ezheriyye, 1414/1991), 1: 193; İbn 'Âşûr, *Makâşidü's-Şer'ati'l-İslâmiyye*, 3: 145.

³⁴ Şâtîbî, *el-Muvâfaqât*, 1: 519.

³⁵ Âlu Selman, *Te'âruzu delâleti'l-lafz ve'l-kaşd*, 1: 191.

³⁶ Müslim, "Ekâdiyye", 7.

³⁷ Şâtîbî, *el-Muvâfaqât*, 2: 383; 3: 123; Abdullah İbrahim Zeydân el-Keylânî, "Eserü'l-makâşidi'l-cüz'iyye ve'l-külliyye fi fehmi'n-nüşûşi's-Şer'iyye", *Dirâsâtu 'Ulûmi's-Şer'i'a ve'l-Kânûn*, 33/1 (2006): 101.

dek en ince ayrıntısına kadar incelenmiştir. Bunlar, genel olarak fıkıh usûlü kitaplarının içinde tartışıldığı gibi müstakil olarak da ele alınmış ve bu kapsamda muazzam bir birikim oluşmuştur. Ancak aynı durumu şer'î *makâsîd* için ifade etmek mümkün değildir. *Makâsîd*ın tek başına delil olup olmayacağı hususu hakkında klasik dönem fakihlerin eserlerinde net bir bilgi bulunmamaktadır. Sözü edilen eserlerin bir kısmında *makâsîd*ın içtihatteki önemine değinilmiştir. Bunu da ilk olarak *makâsîd* disiplininin fikir babası sayılan Cüveynî'de görmek mümkündür. O, “Emir ve nehiyelerdeki maksatları iyi kavramayan, şer'î hükümlerin vaz'inde isabetli karar veremez.” diyerek *makâsîd*ın içtihatteki önemine dikkat çekmiştir.³⁸ *Makâsîd*ı müçtehidin kıblesi olarak niteleyen Gazzâlî de (ö. 505/1111) içtihat şartlarından bahsederken müçtehidin kitap ve sünnetteki hitapların maksatlarını idrak edecek derecede Arapçayı bilmesi gerekir diyerek bu hususta Cüveynî'ye tabi olmuştur.³⁹ Sübkî (ö. 756/1355), müçtehit için *makâsîd*ın önem ve gerekliliğine şu ifadelerle dikkat çekmiştir: “Müçtehit, izhar etmek istediği her meselenin hükmünün arka planında bulunan şer'î maksadı araştırmalı ve bunu bir alışkanlık haline getirmelidir. Öyle ki, belirtilmemiş olsa bile her hükme münasip düşen şer'î maksadı anlamalıdır.”⁴⁰ Aynı şekilde İbn Kudâme (ö. 620/1223), İbn Teymiyye (ö. 728/1327), Şâtıbî (ö. 790/1389) ve diğer bazı usulcüler de *makâsîd*ın içtihatteki önemine dikkat çekmiş ve bilinmesini içtihadın şartlarından saymışlardır.⁴¹ Onlara göre müçtehidin, şer'î *makâsîd*ı dikkate almadan şer'î hükümleri belirlemede sağlıklı bir sonuca varması düşünülemez. Zira *makâsîd*ı bilmek müçtehide bir özgüven aşladığı gibi vermiş olduğu hükmün geçerliliğine dair ona, bir iç huzur da verir.

Diğer taraftan şer'î hükümlerin bir kısmı, naslardan zannî yollarla elde edilmektedir. Bu naslar belli bir hükmü ifade edecek tarzda olmayıp, farklı hükümlere hamledilebilecek niteliktedir. Yine sözü geçen hükümlerin bir kısmı hakkında herhangi bir nas bulunmayıp, dinin genel direktifleri doğrultusunda belirlenmektedir. Bu tür durumlarda müçtehidin isabetli bir sonuca varması ise *makâsîd*ı bilmesiyle mümkündür.⁴²

Hemen belirtmemiz gerekir ki konuyla ilgili tartışma *makâsîd*ın müstakil delil sayılıp sayılmayacağı noktasındadır. Onun teâruz halinde bulunan deliller arasında tercih sebeplerinden sayılması konusunda ise ihtilaf bulunmamaktadır. Klasik dönem usulcüler, genelde kıyas illetlerinin birbirine tercih edilmesi konusunda bu meseleye yer vermiştir.⁴³ Maslahatı *Makâsîd* manasında kullandığını tahmin ettiğimiz Ebu'l-Hasan el-Merdâvî (ö. 885/1480) bunu şöyle anlatmıştır:

“Münâsebe⁴⁴ (illetler) kısımları çatıştığında maslahat bakımından daha güçlü olan takdim edilir. Buna göre zarûriyyât-i hamse hâcîyyât ve tahsîniyyâta takdim edilir. Hâcî olan da tahsîni

³⁸ Cüveynî, *el-Burhân*, 1: 101-108.

³⁹ Gazzâlî, *el-Müstaşfa*, 344; Ahmed er-Reysûnî, *el-Fikru'l-Makâsîdi kavâ'iduhu ve fevâiduhu*, (b.y.: Ceridetü'z-Zemen, 2000), 91.

⁴⁰ Abdulvehhâb b. Ali es-Sübkî, *el-İbhâc fî şerhi'l-minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995), 1: 8.

⁴¹ İbn Teymiyye, *Mecmu'u'l-fetâvâ*, (Medine: Mecma'u'l-Melik Fehd, 1416/1995), 11: 354; Muhammed b. Abdullah İbn Kudâme, *Ravdatü'n-Nâzir ve Cennetü'l-Münâzir*, (b.y.: Müessesetü'r-Reyyân, 1423/2002), 2, 337.

⁴² Abdulmecid en-Neccâr, *Maqâsîdü's-serî'a bi eb'âdin cedide*, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1427/2006), 237.

⁴³ Abdülhamid eş-Şâyib Ferrâs, “et-Tercih beyne'l-makâsîd ve eseruhu fi'l-fikhi'l-islâmî”, *Ulümü'serî'a ve'l-Kânün*, 42/3 (2015): 1067.

⁴⁴ bk. Mehmet Ata Deniz, “Meslekü'l-Münâsebe min Turuki Ma'rifeti'l-İlle: Dirâse Tahliliyye”, *Artuklu Akademi Dergisi*, 3/2 (2016): 119-148.

olana takdim edilir. Yine zarûriyyât-i hamsenin tamamlayıcıları hâciyyâta takdim edilir. Zarûriyyât-i hamse kendi aralarında çatıştığında ise dinî olanlar diğerlerine takdim edilir. Çünkü (şâri'in) en büyük gayesi zarûriyyât-i dinîyenin korunmasıdır.”⁴⁵

Muasır araştırmacılar da bu konuda usûlcülerle aynı görüşü paylaşmaktadır.⁴⁶ Numan Cuğaym bunu özetle şu şekilde ifade etmektedir: “*Makâsıdı* gerçekleştiren veya buna yakın bir anlamı ifaden deliller, aksi durumda bulunan delillere tercih edilir.”⁴⁷

Şer'î *makâsıdı*n müstakil delil olup olmaması ile ilgili tartışmalar ise günümüz araştırmacılarına aittir. Aşağıda sözü edilen tartışmalardan hareketle *makâsıdı*n hücciyet değeri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.1. Makâsıdı Müstakil Delil Olarak Görenler

Makâsıdı şer'î bir delil olarak kabul edenler, iki farklı yaklaşım sergilemektedirler. Bir yaklaşıma göre *makâsıdı*, her hangi bir sınırlama gözetilmeksizin, hakkında nas veya başka bir delil bulunsun veya bulunmasın mutlak olarak her şer'î meseleye kaynak olabilme niteliğindedir. Hatta bu yaklaşımı benimseyenlerin *makâsıdı* naslara takdim ettikleri de olmuştur. Diğer yaklaşımı benimseyenler ise *makâsıdı* müstakil delil olarak görmüş olsalar da bunu, hakkında nass bulunmayan meselelerle sınırlandırmışlardır.

2.1.1. Makâsıdı Mutlak Olarak Müstakil Delil Kabul Edenler

*Makâsıdı*n müstakil delil olarak kabul edilmesi, ilim erbabı arasında Necmüddin et-Tûfi'nin (ö. 716/1316) görüşü olarak şöhret bulmuştur. Tûfi, “Zarar ve zarara karşılık zarar vermek yoktur.”⁴⁸ hadisi ekseninde bu görüşünü şekillendirmiştir. Şöyle ki, hadisin hükmünce özel bir gerekçe bulunmadıkça başkasına zarar vermek yasaktır. Nitekim zararın yasak olmasına ve maslahatın temin edinmesine dair pek çok açık nas bulunmaktadır. Dolayısıyla zarar nefyedilmemiş olsaydı şer'î naslar arasında hulf/aykırılık meydana gelirdi. Bu ise muhaldir. Tûfi, tahsis edecek bir delil bulunmadıkça sözü edilen nefyi, âmm bir delil olarak görür ve onu zararın nefyedilmesi ile maslahatın edinmesi hususunda diğer tüm delillere takdim eder.⁴⁹ O şer'î delilleri on dokuz olarak tespit eder; bunların en güçlü olanlarının nas ve icmâ olduğunu söyleyerek şunları ekler: Bu iki delil ya maslahatın riayetini muvafık olacak ki bu ne güzel olur. Çünkü nas, icmâ ve “Zarar ve zarara karşılık zarar vermek yoktur.” hadisinden elde edilen maslahatın riyeti bir hüküm üzerinde birleşmiş olur. Ya da söz konusu deliller maslahatın gözetilmesine aykırı olur ki, bu durumda maslahatın öncelenmesi gerekir. Ayrıca Tûfi'ye göre hükümlerin tespitinde maslahat asıl maksat, diğer deliller ise araç konumundadır. Maksadın araca takdim edilmesi ise elzemdir.⁵⁰ Muasır bazı araştırmacılar da Tûfi'nin bu görüşünü *makâsıdı* çerçevesinde değerlendirip, onu naslardan

⁴⁵ Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *et-Taḥbîr şerḥu't-tahrîr, fî usûli'l-fıkḥ*, (Riyad: Meketebetü'r-Rüşd, 1421/2000), 8: 4249.

⁴⁶ İbn 'Aşûr, *Makâsıdü's-şer'î'a*, 3: 41-52; Pekcan, *İslâm Hukukunda Gaye Problemi*, 285-302; Abdullah ez-Zübeyir Abdurrahman, “Eserü'l-makâsıd fî'l-ictihâdi's-şer'î”, *Mecelletu Câmî'atü'l-Kur'ani'l-Kerîm ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, 9 (2004): 113-118.

⁴⁷ Numan Cuğaym, *Ṭurûku'l-keşf an makâsıdı's-şer'î*, (Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 1435/2014), 42.

⁴⁸ İbn Mâce, “Ahkâm”, 17.

⁴⁹ Süleyman b. Abdilkavî et-Tûfi, *Kitâbu't-ta'yîn fî şerhi'l-erba'in*, thk. Ahmed Hâc Muhammed Osman, (Mekke: Müessesetü'r-Reyyân, 1419/1998), 279-280.

⁵⁰ Tûfi, *Kitâbu't-ta'yîn*, 234-280; Ali Pekcan, “Necmuddin Tûfi (ö.716/1316)'nin maslahat risâlesi (çeviri ve değerlendirme)”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/1, (2003): 275-276; Mustafa Zeyd, *el-Maşlahâ fî't-teşri'i'l-islâmî*, (Mısır: Dâru'l-Yûsr, ts.), 74-75.

ayrı müstakil şer'î bir delil olarak görmektedirler.⁵¹ Sözü geçen araştırmacılardan bir kısmı *makâsıd* müstakil bir delil olarak görmenin ötesinde eski istinbât usulü yerine *makâsıd* eksenli yeni bir metot önermektedirler. Bunlardan 'Âbid el-Câbirî, hükümlerin belirlenmesinde *makâsıd* merkezli bu metodu Şâtıbî'nin yöntemi olarak nitelemiş ve bunu, İmam Şâfiî'nin metodu olarak nitelendirdiği kıyas metodundan daha geniş ve muteber görmüştür. Câbirî'nin bu husustaki ifadeleri özetle şöyledir: Şer'î hükümlerin belirlenmesinde biri kıyas, ta'lil ve lafiz eksenli, diğeri *makâsıd* merkezli olmak üzere iki farklı yöntem bulunmaktadır. Birincisinde müçtehit her bir şer'î hükmü müstakil olarak ele alıp, önce onun konulmasında müessir illeti tespit eder. Ardından bu hükmü, söz konusu illetin bulunduğu diğer meselelere de uygular. Bu metot, daha kullanışlı olmasına rağmen belli örneklerle sınırlı olduğu için yeni vuku bulan tüm olayları kapsamadığı gibi müçtehidin dar bir çerçevede tutup, onu kesintisiz ve geniş bir biçimde içtihat yapmayı engeller. Buna mukabil ikincisinde şâri'in yegâne maksadı olan maslahatın gözetilmesi esas alınır. Bu ise her durum ve ortamda ve vuku bulan her olaya uygulanabilir esneklikte olup, müçtehide daha geniş alan açmaktadır. Bu görüşün önemli özelliklerinden, yukarıda ifade edildiği gibi şer'î nasların yeniden yorumlanması, değiştirilmesi ve geliştirilmesi olduğu görülmektedir.⁵²

2.1.2. Makâsıdî Naslarda Hükmü Bulunmayan Meseleler İçin Kaynak Kabul Edenler

Muasır araştırmacıların bir kısmı *makâsıd*ın, hakkında şer'î bir nas veya kıyas edilebilecek benzer bir nas bulunmayan yeni olaylar için delil olabileceğine hükmetmektedir. Buna göre yeni olay etrafıca incelendikten sonra ondaki şâri'in maksadının çeşit, mertebe ve yönleri belirlenerek ona uygun bir hüküm verilir.⁵³ İbn Âşûr, müçtehitlerin şer'î naslara karşı pozisyonunu şu maddelerde toplamıştır: 1. Şer'î nasların anlam ve delaletlerini dil ve nakil açısından inceleyerek belirlemektir. Bunun büyük bir bölümünü fıkıh usulü üstlenmektedir. 2. Mevcut delile muarız başka bir delilin bulunup bulunmadığını araştırmaktır. 3. Hükmü şer'î naslarda bulunmayan meseleyi aralarındaki illet birliğine dayanarak, hükmü naslarda bulunana kıyas etmektir. 4. Naslarda hükmü ve benzeri bulunmayan yeni ortaya çıkan meseleye hüküm bulmaktır. 5. Müçtehidin kendince sabit olduğu halde şer'î bir hükmünün illetini ve hikmetini idrak edemeyip, bu hususta kendini yeterli görmemektir. Bu durum taabbudî hükümlerde söz konusudur. Bunun devamında İbn Âşûr, müçtehidin tüm bu pozisyonlarında *makâsıd*ı öğrenmek zorunda olduğunu ifade ederek konumuzla da doğrudan ilişkili olan dördüncüsünün izahına girişmektedir. Şöyle ki, müçtehidin dördüncü tutumunda *makâsıd*da ihtiyaç duyması açıktır. Evrensel olması hasebiyle şer'î at hükümlerinin her dönemde her nesil için uygulanabilir olmasının gerekliliği bunu icap ettirmektedir. Nitekim İmam Mâlik'in mesâlih-i mürselenin hücciyetini savunması ve diğer imamların da içtihatlarında zarûrî olan şer'î külliyyatı gözetmeleri ve hâciyyât ile tahsîniyyâtı buna ilhak

⁵¹ Ahmed İdris et-Ta'ân, *el-İlmâniyyûn ve'l-Kur'ani'l-kerîm*, (Riyad: Dâru İbn Hazm, 1428/2007), 386-387.

⁵² Muhammed 'Âbid el-Câbirî, *ed-Dînu ve'devle ve ta'biku's-şerî'a*, (Beyrut: Merkezi Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 1417/1996), 167-177.

⁵³ Muhammed Sa'd b. Ahmed el-Yübî, "Davâbiḥu i'mâli makâsıd'ı-şerî'a fi'l-ictihâd", *Mecelletü'l-Usûl ve'n-Nevâzil*, 4 (2010): 35.

etmeleri bunu göstermektedir. İbn Âşûr bu görüşünü İmam Mâlik'in (ö. 93/711) konuyla ilişkilendirilebilecek bazı uygulamalarıyla desteklemektedir.⁵⁴ İsmail el-Hasenî de İbn Âşûr'ın bu ifadelerinden hareketle *makâsıd*ın, hakkında özel nas bulunmayan ve kıyas kapsamına da girmeyen olaylar için kaynak olabileceğini ve fukahâ ile usûlcülerden birçoğunun buna vurgu yaptıklarını söylemektedir. Hasenî bunun teyidi için önce Gazzâlî'nin "Maslahatı şâri'in maksadını korumak olarak gördüğümüzde ona uyma hususunda bir ihtilaf yoktur. Bilakis bu durumda onun hüccet olması kesinleşir." şeklindeki ifadesini aktarır. Ardından Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) "Sahâbeye dil uzatanların, cezalandırılması gerektiği; sultanın onu affedemeyeceği" şeklindeki fetvasını nakleder.⁵⁵ Hasenî, Hanbelî'nin bu hükmü, şer'î maksada uygun olarak verdiğini iddia etmektedir.⁵⁶ Yine *makâsıd* alanının uzmanı 'Allâl el-Fâsî (ö. 1394/1974), şer'î *makâsıd*ın bir parçası olarak İslâm'da adalet fikrinin temellendirilmesi çerçevesinde onun hücciyetine değinmiştir. Ona göre *makâsıd*, hükümleri naslarda bulunmayan yeni ortaya çıkan pek çok meseleye kaynak olabilecek nitelikte şer'î bir delildir. Fâsî konuyla ilgili uzun bir izahattan sonra şunları kaydeder: "Bu konuyu uzatmamın nedeni *makâsıd*ın İslâm hukukunun kaza ve teşri' hükümlerine ebedî merci olduğunu ve onun söz konusu hukukun dışında bir kaynak olmadığını, aksine onun özünden geldiğini beyan etmesidir."⁵⁷ Hatta Fâsî gerektiğinde *makâsıd*ın, hükmü nasla belirtilen meseleye de tesir edebileceğini iddia etmektedir. Bunu da Hz. Ömer'in kıtlık yılında hırsızlık yapanı cezalandırılmaması şeklindeki uygulamasını örnek göstermektedir. Ona göre Hz. Ömer, şâri'in had cezasından maksadının başkasının malını düşmanca alanı cezalandırmak olup, onu bundan caydırmak olduğunu anlamış olmalı ki zor durumda olan hırsız bu çerçevede değerlendirmemiş ve onu sözü edilen ceza hükmünün dışında tutmuştur.⁵⁸ Reysûnî de *makâsıd*ın hücciyetiyle ilişkilendirilebilecek klasik usûlcülerin ifadelerinden yola çıkarak şöyle bir çıkarımda bulunmuştur: "Müçtehit kişi, üzerine şer'î hükmü bina etmek için *makâsıd*ı öğrenmesi icap eder. Aynı şekilde mukallit olanın da *makâsıd*ı öğrenmesi gerekir. Çünkü onun imamının fihkî *makâsıd*a bina edildiğine göre imamının hükümleri belirlerken dikkate aldığı *makâsıd*ı ve gözettiği mesâlihi bilmeden onun ortaya koyduğu fıkıhla fetva vermesi düşünülemez."⁵⁹ Yûbî'nin *makâsıd*ı, hükmü naslarda bulunmayan olaylar için kaynak olması açısından nas ve icmâdan sonra üçüncü sıraya yerleştirdiğini görüyoruz. Ona göre *makâsıd*, gerek klasik fıkıh tasnifinde yer alan ibâdât, muâmelât ve 'ukûbât alanlarından gerekse ekonomi ve tıp gibi yeni konulardan olsun hükmü naslarda bulunmayan tüm meselelere çözüm üretecek genişliktedir.⁶⁰ Nûruddîn el-Hâdimî *makâsıd*ın delil oluşunu şöyle anlatmaktadır: "*Makâsıd*, kesinleşmiş bir asıldır. Kabul edilmesi gereken yakînî bir hüccettir.

⁵⁴ İbn Âşûr, *Mağâşidü's-Şer'â*, 3: 40-41.

⁵⁵ Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim, *İlâmü'l-muwaqqi'tn an rabbi'l-âlemîn*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991), 4: 287.

⁵⁶ İsmail el-Hasenî, *Nağariyyetü'l-mağâşid inde'l-imâm Muhammed et-Tâhir b. Âşûr*, (Amerika: el-Ma'hadü'l-Âlemî, 1426/2005), 378-380.

⁵⁷ 'Allâl el-Fâsî, *Mağâşidü's-Şer'âti'l-İslâmiyye ve mekârimuhâ*, 5. bs. (b.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1413/1993) 45-56; Reysûnî *el-Fikru'l-mağâşid*, 97-98.

⁵⁸ Fâsî, *Mağâşidü's-Şer'â*, 55-56.

⁵⁹ Reysûnî, *Nağariyyetü'l-mağâşid*, 353-357.

⁶⁰ Yûbî, "Davâbi'ü i'mâli mağâşid", 34, 62.

Fıkhi hükümlerin belirlenmesinde, geliştirilmesinde ve birbirlerine tercih edilmesinde dikkate alınması gerekmektedir.”⁶¹ Cemalüddin ‘Atiyye konuyu “*makâsıdî* içtihad” kavramı bağlamında değerlendirmektedir. ‘Atiyye bu kavramın kullanılmasının ne kadar doğru olacağını ve *makâsıdın* müstakil delil sayılıp sayılmayacağını, sözü geçen kavramı kullanan bazı araştırmacıların ifadelerini irdeleyerek tespit etmeye çalışmaktadır. Onun vardığı sonuç ise özetle şu şekildedir: *Makâsıd* dayalı içtihat için böyle bir kavramın kullanılması doğru değildir. Zira sözü edilen içtihat haddizatında mesâlih-i mürsele veya istislâhdan ibaret olup, usûlcüler tarafından tartışılmıştır. Bizim yaptığımız çalışmalar onların verdikleri malumatların geliştirilmesinden başka bir şey değildir.⁶²

Makâsıd müstakil bir delil olarak kabul eden araştırmacılar, görüşlerinin temellendirmesi için genelde müçtehitlerin konuya hamledilebilecek bazı uygulamaları yanında şöyle bir akıl yürütmeyi benimsemektedirler: Mesâlih-i mürsele ve istihsân gibi akli yöntemler delil olarak kabul edildiğine göre bunun da delil olmasında bir sakınca bulunmaması gerekir.⁶³

2.2. Makâsıdî Müstakil Delil Olarak Görmeyenler

Konuyla ilgili çalışma yapan bir kısım muasır araştırmacı, şer’î *makâsıdın* nasların doğru anlaşılmasında, tearuz halinde görünen delillerden birinin diğerine tercih edilmesinde, fetva veren fakihe doğru hüküm bulma noktasında ve şer’î illetlerin tespitinde önemli rolü bulunduğunu kabul etmekle beraber onun tek başına şer’î bir meselenin hükmüne kaynak olabileceğine karşı çıkmaktadır. Bu bağlamda Numan Cuğaym şunları kaydetmektedir: Hükümlerin istinbâtında şer’î *makâsıdın* bilinmesi son derece önemlidir. *Makâsıd* ise müçtehidin ihtiyaç duyduğu bir unsurdan ibarettir. Müstakil bir delil değildir. Nitekim şer’î bir hükmün istinbâtı için öncelikle içtihada konu olayın dâhil olduğu nassın iyi anlaşılmasıyla mümkündür. Bu ise Arap diline hâkim olmasıyla beraber söz konusu nassın nâsih veya mensûh, onun âmm-has, mutlak-mukayyet olduğunun, nüzul veya vürut sebebinin ne olduğunun, muarızı bulunup bulunmadığının, hükmün konulmasına sebep olan vasfın ve netice itibarıyla da olaya verilen hükmün şâri’in maksadına uygun olup olmadığının anlaşılmasıyla mümkündür. Bu durumda *makâsıdın* faydası çeşitli manalara muhtemel nassın uygun manaya hamledilmesidir. Sözü edilen olay için belli bir nas bulunmadığı durumda ise ilhak edilebilecek genel kaide ve benzeri naslara müracaat edilir. *Makâsıdın* bu durumdaki yararı ise benzer hükümler arasında en uygun olanın tespit edilip olayı ona ilhak edilmesidir.⁶⁴ Usâme b. Muhammed eş-Şeybân adlı araştırmacı da Cuğaym’ın bu ifadelerinin aynısını iktibas ederek bu görüşü tercih etmiştir.⁶⁵ Diğer muasır bir araştırmacı Abdulvehhab el-Cündî de “*makâsıdın* yeni problemlerin çözümü için genel bir çerçeve ve metot mahiyetinde olmasına rağmen bu onun müstakil bir delil olduğunu göstermez. Onun nas veya icmâ gibi bağımsız bir delil olduğuna gerekçe teşkil etmez” diyerek bu görüşü tercihe şayan

⁶¹ Hâdimî, *el-İçtihâdü'l-makâsıdî*, 57.

⁶² Cemalüddin ‘Atiyye, *Neḥu taf’ili makâsıd-ü's-serî'a*, (Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1424/2003), 185-197.

⁶³ İbn ‘Âşûr, *Makâsıd-ü's-serî'a*, 3: 41-43; Fâsî, *Makâsıd-ü's-serî'a*, 56.

⁶⁴ Cüğaym, *Turukü'l-keşf*, 41.

⁶⁵ Usâme b. Muhammed eş-Şeybân, “İstismâru'l-makâsıd-ü's-ser’iyye fi'l-İçtiḥad”, *Mecelletü'l-Cem’iyyetü'l-Fıkhiyye es-Suudiyye*, 17 (2013): 134.

bulmuştur.⁶⁶ Gördüğümüz kadarıyla bu görüşü savunanlar somut bir gerekçe ileri sürmüş değillerdir.

2.3. Konuya İlişkin Görüşlerin Değerlendirilmesi

Konuya ilişkin yaptığımız genel okumaların bizde oluşturduğu kanaat *makâsıdın* müstakil bir delil olarak hükmü naslarda bulunmayan olayların şer'î çözümünde kaynak olabilmesidir. Nitekim bu görüşü savunanların ileri sürdükleri gerekçelerin yanı sıra şu nedenler de bu görüşü daha isabetli görmemize sebep olmaktadır:

- İslâm'ın herhangi bir coğrafi bölgeye, döneme veya ırka özgü olmayıp, evrensel bir din olması, onun getirdiği hukukun her zaman ve coğrafyada yaşayan ve farklı gelenek ve kültürlerle sahip her milletin problemlerine çözüm getirecek nitelikte esnek olmasını gerektirir.⁶⁷ Ancak hukuk ile ilgili sınırlı naslara bağlı kalarak sürekli gelişen insan hayatına bağlı olarak sınırsız olaylara çözüm bulmak imkânsızdır. Dolayısıyla ilk dönemlerden itibaren müçtehitler, İslâm hukukunun evrenselliğini dikkate alarak naslarla sınırlı kalmayıp kıyas, istihsân mesâlih-i mürsele, sedd-i zerâi' gibi birçok akli yöntem geliştirerek yeni ortaya çıkan olayları çözümsüz bırakmamışlardır.⁶⁸ Söz konusu şer'î *makâsıd* da mahiyeti itibarıyla zikredilen şer'î çözüm yöntemlerden farklı olmadığına göre onun da müstakil bir delil olmasında her hangi bir beis olmamalıdır. Buna göre kat'î veya buna yakın bir delille sabit olan şer'î bir maksadın kaynak olmasında bir mâniin olmaması beklenmektedir. Bunu bir örnekle izah etmemiz gerekirse; müzâbeneve cizâf⁶⁹ muamelelerinin nehiy edilmesinin illeti, bedellerin birisinde belirsizliğin bulunmasıdır. Yine alışverişte aldatmanın olmaması şartının sahih görülmesinin illeti, dolandırıcılığın ortadan kaldırılmasıdır.⁷⁰ Bu ve benzeri muamelelerin illetleri incelendiğinde hepsinin tek bir gayeye matuf olduğu görülecektir. O da şari'in önemli maksatlarından olan "risk barındıran muâvaza'ât akitlerinin geçersiz" sayılmasıdır. İstikrâ yoluyla tespit edilen şari'in bu maksadı, bir asıl olarak kabul edilip, ona dayanarak dolandırmayı barındıran yeni ortaya çıkan olayların geçersiz sayılması kimsenin karşı çıkması gereken bir durumdur.⁷¹ Diğer taraftan şer'î naslar incelendiğinde şari'in bazı durumlarda genel hüküm dışında maslahata uygun bir takım hükümler verdiği de görülmektedir. Sözelimi leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların eti haram kılınmıştır. Ancak şari', açlıktan ölmek üzere olana, zikredilen şeylerden yemesine izin vermiştir. (Bakara, 2/173) Yani şari' bu hükmü, şer'î *makâsıdın* zaruri kısmından olan nefsin korunmasına binaen vermiştir. Aynı şekilde sahâbenin verdiği birçok şer'î hükmün arka planında makâsıdın olduğu da bir gerçektir. Nasi Aslan'ın da isabetle belirttiği şekilde "Hz. Ömer'in bazı uygulamaları bunun en güzel örneklerini teşkil eder. Onun fethedilen Sevâd

⁶⁶ Cündi, *Ehemmiyyetü'l-makâsıd*, 63.

⁶⁷ Ekrem Buğra Ekinci, *İslâm Hukuku*, (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2006), 32-33.

⁶⁸ İbrahim Câsim Muhammed, "el-Mesâilü'l-Müstehdese ve Mürünetü'l-Fıkhî'l-İslâmî", *Mecelletu Âdâbi'l-Ferâhidi, Câmi'atu Tikrit*, 7 (2011): 23-27.

⁶⁹ Müzâbene: Ağaçtaki taze hurmanın kuru hurmayla satılmasıdır. Cizâf: Miktarı ayrıntılı olarak bilinmeyen şeyin satılmasıdır. Muhammed 'Amimü'l-İhsân el-Bereketi, *et-Ta'rifâtü'l-fkhiyye*, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 71, 202.

⁷⁰ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990), 8: 662; Yusuf b. Abdullah İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, thk. Muhammed Atâ-Muhammed Ali Muavviz, (Beirut: Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000), 6: 538.

⁷¹ İbn 'Aşûr, *Makâsıdü'sher'ati'l-islâmiyye*, 3: 56-57; Abdul'âti, *el-Makâsıdü's-şer'iyye*, 21-22.

arazisi ile ilgili uygulaması bunu en özgün örneklerinden biridir.”⁷² Bu da şer'î maksadın kaynak olarak kullanılabilceğini açıkça göstermektedir.

- Şer'î *makâsîd*ın müstakil delil sayılıp sayılmayacağı problemi klasik dönem usûlcüleri tarafından tartışma konusu yapılmadığı ve konuya ilişkin açık görüşleri bulunmadığı bilirse de onlardan konuyla ilgilenen bazılarının, buna yorumlanabilecek bir takım ifadeleri de yok değildir. Tespit edebildiğimiz bu ifadeler ise *makâsîd*ın müstakil delil olabilme vasfını haiz olduğunu göstermektedir. Sözü edilen ifadelerin bir kısmı aşağıdaki gibidir.

Bunlardan en önemlisi Cüveynî ve Gazzâlî tarafından nakledilen İmam Şâfiî'nin şer'î delillerin tertibine ilişkin şu ifadeleridir: “Ortaya çıkan olayın hükmü için önce kitabın naslarına başvurulur. Bulunması takdirde esas alınır. Aksi durumda mütevâtir haberlere müracaat edilir. Bulunmadığı takdirde âhâd haberlere gidilir. Bunlarda da bulunmadığı halde hemen kıyasa başvurulmaz; önce şer'î'nin külliyatına ve genel maslahatına başvurulur.” Şâfiî'nin kıyasa bile öncelediği şer'î'nin külliyatından ve onun genel maslahatından amacın şer'î *makâsîd* olduğu aşikârdır. Nitekim keskin bir aletle öldürmenin, kısası gerektirdiği hususunda ihtilaf yoktur. Ağır bir şey ile öldürmenin, kısası gerektirip gerektirmeyeceği ise tartışılmıştır. İmam Şâfiî Hanefî'ye muhalif olarak bu tür öldürmede de kısasın gerektiğine hükmetmiştir. Cüveynî'nin anlattığına göre Şâfiî, bu hükmü, kısas müeyyidesinin konulmasında gaye edinen genel maslahata dayanarak vermiştir ki, o da şer'î bir maksat olan nefsin korunmasıdır. Diğer bir deyişle Şâfiî, şer'î *makâsîd*ı kaynak görerek sözü geçen hükmü ona binaen vermiştir.⁷³

Cüveynî'nin “Kıyas ve külli kaide çatıştığında kıyas -celi de olsa- terkedilir.” şeklindeki ifadesi de *makâsîd*ın müstakil bir delil mahiyetinde olduğuna delalettir. Cüveynî'nin külli kaideden amacı şer'î maksattır. Nitekim kısas eşitlik esasına dayandığından kıyas hükmü gereğince bir kişinin öldürmesinde ortak olan bir topluluğun tamamının değil, katil olan tek kişinin kısas edilmesi gerekir. Fakat bu gibi öldürme fiilinde katilin belli olmaması, kıyasın gereği olarak kısasın uygulanmamasını gerektirmektedir. Bu ise zaruriyât-i hamseden olan nefsin korunması esasına aykırıdır. Diğer bir deyişle bu tür öldürme fiilinde kıyas gereği olan kısasın uygulanmaması ile nefsin korunması olan şer'î *makâsîd* çatışmaktadır. Cüveynî bu konuda şer'î *makâsîd*ı kıyas hükmüne öncelemiş ve bu tip öldürmelerde kısasın uygulaması gerektiğine hükmetmiştir.⁷⁴

Gazzâlî de *makâsîd* konusunda hocası Cüveynî'yi takip etmiş ve farklı usûl eserlerinde konuya değinerek bir çerçeveye oturtmaya çalışmıştır. Gazzâlî, maslahat eksenli bir *makâsîd* analizi yapmıştır. Ona göre kitap, sünnet veya icmâdan anlaşılan şer'î *makâsîd*ı dönük her maslahat muteberdir. Aksi durumunda olan ise mülgadır. Gazzâlî sözü edilen maslahatı

⁷² Bk. Nasi Aslan, “Gâi Yorum/Makâsîd Açısından Hz. Ömer'in Sevad Arazisi İle İlgili Uygulamasına Yönelik Bir Değerlendirme”, *ÇÜİFD*, 18/2 (2018): 661-689.

⁷³ Gazzâlî, *el-Menhûl*, 575.

⁷⁴ Cüveynî, *el-Burhân*, 2: 928-928; Hişâm b. Sa'îd Ezher, *Makâsîdü's-serî'a inde'l-imâm el-haremeyn ve âsârühâ fi't-teşerrufâtî'l-mâliyye*, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1431/2010), 325; Rahmi Yaran, “Cüveynî'den İbn Abdüsselâm'a Makâsîd/maslahat söylemi”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler*, 10/28, (2006): 191-214; İhsan Akay, “Şâfiî Mezhebine Makâsîd Literatürünün Gelişim Seyri (H. III-VIII)”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (DÜSBED)*, 10/21 (2018): 83-85; Ahmet Muhammed el-Münîfî, *Mehecû'l-hüküm ala'l-maslahâ fî mâ lâ naşse fih*, (<https://www.alukah.net/library/0/110801/>): 14.

zikredilen deliller dışında ayrı bir delil olarak görmediği gibi kıyas olarak da kabul etmemekte; onu maslahat-i mürsele olarak isimlendirmektedir. Bunu da şöyle gerekçelendirmektedir: Sözü ettiğimiz maslahatın şer'î maksat olduğunun tespiti, kıyasın aksine özel bir delille değil; kitap, sünnet, değişik hal ve emareler gibi sayısız delillerle mümkün olabilmektedir. Bundan dolayı da buna maslahat-i mürsele denilmektedir. Bunun devamında Gazzâlî, savunduğumuz düşünceyle yakın ilişkili olan şu ifadelerle yer verir: “Maslahatı şer'î maksadı muhafaza etmek olarak yorumladığımızda buna tabi olmamanın hiçbir gerekçesi kalmaz. Belki onu hüccet olarak kabul etmemiz icap eder.”⁷⁵ Görüldüğü üzere Gazzâlî bahse konu *makâsıdı* kesin bir delil olarak görmektedir. Onun şer'î *makâsıddan* ibaret olan maslahatın kitap, sünnet ve icmâ dışında bir delil olmadığı biçimindeki ifadesi ise söz konusu maslahatın zikredilen deliller tarafından onaylanmış olması gerektiğine yönelik olduğunu düşünüyoruz. Yoksa onun müstakil bir delil olmadığına yönelik değildir. Yani sırf akla dayalı ve şer'î deliller ile sabit olan maslahatı ayırt etmek için bu ifadeyi kullanmıştır. Çünkü onun son ifadesi bunu göstermektedir.

Makâsıd disiplininin gelişmesinde katkısı bulunan önemli simalardan biri İzz b. Abdisselâm'dır (ö. 660/1262).⁷⁶ İzz b. Abdisselâm'ın konuya ilişkin ifadesi şu şekildedir: “Şâri'in mesâlihinde edinmesindeki ve mefâsîdinde defetmesindeki maksatlarını inceleyen kişi için, hakkında kitap, sünnet veya özel bir kıyas bulunmasa da sözü edilen maslahatın vazgeçilemez ve mefâsîdinde de yaklaşılamaz olduğuna dair bir kanaat oluşur. Çünkü şer'î idraki bunu gerektirir.”⁷⁷ Yani İzz b. Abdusselâm'a göre şer'î nasların incelenmesi neticesinde şâri'in gayelerine aşına olunur; kitap, sünnet ve kıyas gibi şer'î deliller bulunmasa da yeni ortaya çıkan olayların hükmü takdir edilebilir. Bu da bu tür olayların çözümünde şer'î *makâsıdın* dayanak olabileceğine işaret etmektedir.⁷⁸

Şunu belirtelim ki, şer'î *makâsıd* sanılan her maslahat gelişigüzel bir biçimde delil kabul edilir diye bir durum söz konusu değildir. Bilakis onun delil sayılması belli bir takım kurallar çerçevesinde olabilmektedir. Bu kurallar ise şu maddelerde toplanmaktadır:

- Yeni olaya uygulanmak istenen maksadın şer'î olduğu kesin olmalıdır. Bu da yukarıda ifade ettiğimiz gibi kat'î veya buna yakın bir delille mümkün olabilmektedir. İbn Âşûr bunun önemine şu ifadelerle dikkat çekmektedir: “Araştırmacı şer'î *makâsıdı* uzun bir sürede inceleyerek tespit etmelidir. Bunu hafife alıp acele etmemelidir. Çünkü külli veya cüzî olsun belirlenen şer'î bir *makâsıda* pek çok delil ve hüküm bina edilmektedir. Onun belirlemede yapılan bir hata büyük tehlikelere yol açabilmektedir.”⁷⁹

⁷⁵ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 179; Ahmed Sâlih el-Geylânî, *Makâsıdü's-şer'i'a inde Eb'l-Hâmid el-Gazzâlî*, (Yüksek Lisan Tezi, el-Cemâhiru'l-Arabiyye el-Libiyye 2009), 73-75; Akay, “Şâfi Mezhebine Makâsıd Literatürünün Gelişim Seyri (H. III-VIII)”, 87-88.

⁷⁶ Tâcüddîn es-Sübki'nin, İzzî “Şer'î'atin hakikatlarını ve gizemlerini bilen ve onun *makâsıdına* vakıf.” olarak tavsif etmesi *makâsıddaki* önemini gösterme açısından önemlidir. Tâcüddîn es-Sübki, *Tabakâtü's-şâfiyyetü'l-kübrâ*, (b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1413/1992), 8: 209.

⁷⁷ İzz, *Qavâ'idü'l-aḥkâm*, 2: 189; Yusuf Ahmed el-Bede'î, *Makâsıdü's-şer'i'a inde İbn Teymiyye*, (Ürdün: Dâru'n-Nefâis, tsz.), 86-87.

⁷⁸ Hasan 'İvez Ebû 'Arkûb, *Minhâcü's-şer'i'a fi teşri'l-aḥkâm*, (Umman: Mektebu'l-Ürdün, 1338/2017), 44.

⁷⁹ İbn 'Âşûr, *Makâsıdü's-şer'i'a*, 3: 138.

- Şerî *makâsıd*ın mertebesinin tespit edilmesi gerekir. Onun zarûriyyâtan, hâciyyâtan veya tahsiniyyâttan mi; kat'î veya zannî mi; genel veya özel mi olduğu tespit edilmelidir.

- Şerî *makâsıd*ın tespiti içtihat ehliyetini haiz âlimlerce yapılmış olmalıdır. Nitekim şâri'nin şerî naslardan amaçladığı hikmet ve maslahatlar ancak söz konusu âlimlerce bilenebilir; herkesin bilebileceği bir durum değildir. İbn Rüşd, Mesâlih'in belirlenmesi işlemini şerî'atın hikmetlerini bilenlere havale etmemiz gerekir diyerek buna vurgu yapmıştır.⁸⁰

- Şerî *makâsıd* şerî naslardan elde edildiğine göre onlarla çelişik olmamalıdır.⁸¹

- Fakih şerî *makâsıd*ı kullanırken olası sonuçları dikkate almalıdır. *Makâsıd*ı dayanarak vereceği hükme terettüp edebilecek maslahat veya mefsedetleri dikkate alarak hüküm vermelidir.⁸²

Netice itibarıyla *makâsıd*ı mutlak olarak delil görmeyen anlayış, genel kabul görmediği gibi onu mutlak olarak kaynak görüp naslara takdim eden anlayış da reddedilmiştir.⁸³ Şerî kaynakların yeniden yorumlanmasını, değiştirilmesini ve geliştirilmesini ön gören bu son yaklaşıma ilişkin İslâm Fıkıh Kurulunun şu tavsiyeleri önemlidir: “İlk olarak, dinî nasların yeniden yorumlanması düşüncesi, nasların kabul görmüş manaların tahrifine yönelikse bu, İslâm toplumu, kültürü ve değerleri için büyük tehlikedir. Şerî ilkeleri göz ardı ederek bu tür düşüncelere yönelen bir kesim bu tehlikeye girmiş durumdadır. İkinci olarak bu tür akımlara karşı durmak, onları bertaraf etmek ilgililere farz-i kifâye bir görev önemindedir.”⁸⁴ Gerek yukarıda izah etmeye çalıştığımız nedenlerden gerekse karşıt görüşü savunanların aksine *makâsıd*ı müstakil delil görenlerin ileri sürdükleri gerekçelerden ötürü olsun hükmü naslarda bulunmayan olaylar için *makâsıd*ın kaynak olması daha isabetli görünmektedir. Buna göre yukarıda zikrettiğimiz ilkeler çerçevesinde belirlenen her hangi bir şerî *makâsıd*, müstakil şerî kaynak olarak kabul edilip, yeni vuku bulan olayların çözümünde kullanılabilir. Zaten pratikte fıkıh alanında uzmanlaşmış muasır birçok âlimin şerî *makâsıd*ı fetvalarında kullanmış olmaları da bunu teyit etmektedir.⁸⁵

Sonuç

Şerî *makâsıd*ın devrisaadetten beri fikhî hükümlerin konulmasında dikkate alındığı bir gerçektir. İlk müçtehitlerin içtihatlarına bakıldığında da *makâsıd*ın gözetildiği görülür. Sonraki dönem fukahâsı da bilhassa hakkında nas bulunmayan yeni olayların hükümlerinin belirlenmesinde onu dikkate aldığı gözlemlenir. Ne var ki sözü edilen fukahâ, teorik

⁸⁰ Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muhtaşid*, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1425/2004), 3: 69.

⁸¹ Yûbî, “Davâbiṭu i'mâli makâşid”, 36, 62

⁸² Olası sonuçlar ilkesi için bk. Mehmet Selim Aslan, “İctihad ve Fetva Faaliyetlerinde Olası Sonuçların Dikkate Alınması (İ'tibârü'l-Meâlât)”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 27 (2016): 183-218.

⁸³ Halid Âlu Süleyman bu görüşü şu sınıflara ayırmaktadır: 1. Basın ve medya yazarları. 2. Yabancı felsefelerin yeni akımları üzerine bina edilen felsefi fikirler. 3. Yabancı dil ve edebiyat ilimleri üzerine inşa edilen dilsel araştırmalar. 4. Şerî ilimlerin içine sokulan bir takım yabancı düşünce ve itikatlara mebni ve usulün bazı temel kabullerini inkâr eden araştırmalar. 5. Şerî kaynakların yeniden yorumlanmasını, değiştirilmesini ve geliştirilmesini ön gören araştırmalar. Halide'e göre ilk sınıf ilmi araştırmalar kategorisinde değerlendirilmemektedir. İkinci, üçüncü ve dördüncü sınıflar usulden çok kelâmî alanla ilgilidir. Beşinci sınıf usule ilişkin olmakla beraber Tüfî'nin düşüncesinden farklı bir düşünce değildir. Halid Âlu Selman, *Te'âruzu delâleti'l-lafz ve'l-kaşd*, 293-300.

⁸⁴ Komisyon, “Karârün bi Şe'ni Kirâti'l-Cedide li'l-Kur'an le li'n-Nüşûş'i'd-Diniyye”, (Mecma'u'l-fikhi'l-islâmî ed-düvelî, 2005), 146 (4/16), <http://www.iifa-aifi.org/2178.html>.

⁸⁵ Bk. Karadâvî, *Dirâse fi fikhî makâşid'i-ş-şerî'a*, 215-217; Cündî, *Ehemmiyyetü'l-makâşid*, 64-65; Muhammed Yüsrî İbrahim, *Fikhu'n-nevâzil li'l-eqalliyâti'l-müslime*, (Kahire: Dâru'l-Yüsr, 1434/2013), 1: 268-281.

bakımından diğer usûl konularıyla iştigal ettiği kadar *makâsıd* ile uğraşmamıştır. *Makâsıd*ın teorik boyutuyla daha çok muasır âlimler ilgilenmiştir. Bunun yanı sıra günümüzde fıkıh alanında söz sahip olmuş pek çok âlimin, fetvalarında *makâsıd*ı esas aldığını da görmekteyiz.

İnsanın yararına yönelik şer'î maslahat, şâri'in de muradı olduğuna göre şer'î *makâsıd*dan ibaret olmalıdır. Yani şer'î *makâsıd* ve şer'î mesâlih aynı hakikatin iki ayrı ifadesinden ibarettir. Buna göre *makâsıd*, bir kısım araştırmacının savunduğunun aksine usûl literatüründe tartışmalı şer'î deliller arasında yer alan mesâlih-i mürsele değildir. Nitekim *makâsıd*, muteberliği şer'î bir delille tescillenen maslahattan ibretken mesâlih-i mürsele muteber olup olmadığına dair şer'î bir delil bulunmayan maslahattır. *Makâsıd*ın hücciyet değerinin klasik dönem usûlcüler tarafından tartışılmamış olması ise şu iki nedenden biri olma ihtimali vardır: Ya günümüz araştırmacılarından bir kısmının da benimsediği şekilde söz konusu usûlcüler *makâsıd*ı, mesâlih-i mürsele olarak değerlendirmişlerdir. Ya da *makâsıd*ı, şer'an muteberliği sabit olan maslahat olarak görmüş ki, bu da şüphe götürmeyecek derecede şer'î bir delil olduğundan onu tartışmaya açmasını gerek görmemişlerdir.

Şer'î *makâsıd*ın tespitinde ise iki yöntem kullanılmaktadır. Birincisi *makâsıd*ın, illeti bulma metotları (mesâlikü'l-ille) kullanılarak tespit edilmesidir. Bu, şâri'in hükümlerin konmasında gözettiği -açıkça zikredilen veya istinbât yoluyla tespit edilen- gayelerden ibarettir. İkincisi, tümevarım metodu ile tespit edilmesidir. Bu ise her birini incelemek suretiyle şer'î hükümlerden yola çıkarak genel bir sonuca varmakla gerçekleşmektedir. *Makâsıd*, önem açısından zarûriyyât, hâciyyât ve tahsîniyyât; sübut açısından kat'î ve zannî; kapsam bakımından cüzî, has ve âm olarak taksim edilmiştir.

Şer'î *makâsıd*ın hükümlerin istinbâtındaki önemi ve dolayısıyla da fakihin ona şiddetle ihtiyaç duyması herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Fakihlerin *makâsıd*ı içtihadın önemli şartlarından veya Şâtîbî gibi onu içtihadın temel unsuru saymaları bunu teyit etmektedir. *Makâsıd*ın ehemmiyeti ise şu hususlarda tebarüz etmektedir:

- Şer'î *makâsıd*, nasların doğru anlaşılmasında büyük bir role sahip olduğu gibi müçtehide, bu tür naslardan hüküm çıkarmada kolaylık sağlayıp ona, vermiş olduğu hükmün geçerliliğine dair özgüven vermektedir.

- Aralarında teâruz olduğu düşünülen delillerin uzlaştırılmasında veya birinin diğerine tercih edilmesinde müçtehide yol göstermektedir.

- Fikhî ihtilafları minimize ederek mezhebî taassubun önüne geçmektedir.

- Fıkhın evrensel bir hukuk olarak her zaman ve ortamda uygulanabilir olduğunu ortaya koymaktadır.

*Makâsıd*ın müstakil delil sayılıp sayılmayacağı konusunda üç farklı yaklaşım tespit edilmiştir. Birincisi, *makâsıd*ın mutlak olarak bağımsız şer'î bir delil olup nassa öncelenmesidir. Bu düşüncenin temel savunusu, şer'î delillerin yeniden gözden geçirilmesine ve kıyas merkezli eski istinbât usulü yerine *makâsıd* endeksli yeni bir istinbât metodunun kullanılmasına vurgu yapılmasıdır. Bu görüş, itibara alınmayacak derecede bir araştırmacı topluluğu tarafından savunulmaktadır. İkincisi, *makâsıd*ın müstakil şer'î bir delil olarak

kabul edilmemesidir. Bu görüş, gerek somut bir delili olmamasından gerekse fikhî uygulamalara ters düşmesinden kabul görmemektedir. Üçüncüsü, *makâsıdın* naslarda hükmü bulunmayan yeni olaylar için delil kabul edilmesidir. Bu görüş daha muteber görülmektedir. Fıkhın evrensel bir hukuk olması, dolayısıyla da meydana gelen her yeni olay için çözüm bulması gerekliliği bunu icap ettirmektedir. Diğer taraftan sınırlı nasların sınırsız olaylara çözüm olması mümkün olmadığı için fikhın teşekkülünden itibaren istihsân ve istishâb gibi yöntemlerle yeni ortaya çıkan olaylar çözüldüğüne göre aynı mantıkla işlenen şer'î *makâsıdın* da bu amaç için kullanılmasında bir beis olmamalıdır. Buna göre kesin veya buna yakın bir delil ile sabit olan *makâsıdın* -ilgililerce ileri sürülen ilkeler çerçevesinde- yeni olaylar için çözüm mercii olmasının fikhın ruhuna daha uygun olduğunu ifade etmek mümkündür. İlk dönem fakihlerinde olduğu gibi günümüzde bu alanda söz sahibi âlimlerin şer'î hükümlerin belirlenmesinde *makâsıd* esas almaları bunu teyit etmektedir.

Son olarak belirtmemiz gereken önemli bir husus da müstakil delil olarak kabul edilen *makâsıdın* merteye açısından kıyasa göre konumudur. Bu hususta muasır araştırmalardan bir kısmı kıyası öncelemekte, diğer bir kısmı ise aksini savunmaktadır. Ancak kat'î veya galip zan ile tespit edilen şer'î bir maksadın kıyastan daha muteber olacağı için takdim edilmesinin daha doğru olacağı ifade edilmiştir. Nitekim başta Şâfiî olmak üzere konuya değinen bir kısım usûlcünün ifadeleri bunu teyit etme mahiyetindedir. Cüveynî'nin “Zaruri maslahat ile çatışan kıyasın terk edilmesi gerektiği” şeklindeki ifadesi bunun açık bir örneğidir.

Kaynaklar

- 'Atiyye, Cemâlüddîn. *Neḥu taf'ili maḳâşıdı's-şer'î'a*. Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1424/2003.
- Abdulâtî, Muhammed. *el-Maḳâşıdü's-şer'ıyye ve eseruhâ fi'l-fikhi'l-islâmî*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1428/2007.
- Abdurrahman, Abdullah ez-Zübeyir. “Eseru'l-maḳâşıd fi'l-ictihâdi's-şer'î”. *Mecelletu Câmi'atü'l-Kur'ani'l-Kerîm ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*. 9 (2004): 93-118.
- Akay, İhsan. “Şâfiî Mezhebine Maḳâşıd Literatürünün Gelişim Seyri (H. III-VIII)”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (DÜSBED)*. 10/21 (2018): 75-98.
- Âlu Selman, Halid b. Abdülaziz. *Te'âruzu delâleti'l-lafz ve'l-kaşd fi usûli'l-fıkh ve'l-ḳavâ'idil-fıkhıyye*. 2 Cilt. Riyad: Dâru Künûz, 1434/2013.
- Aslan, Mehmet Selim. “İctihad ve Fetva Faaliyetlerinde Olası Sonuçların Dikkate Alınması (İ'tibârü'l-Meâlât)”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 27 (2016): 183-218.
- Aslan, Nasi. “Gâî Yorum/Makâsıd Açısından Hz. Ömer'in Sevad Arazisi İle İlgili Uygulamasına Yönelik Bir Değerlendirme”. *ÇÜİFD*, 18/2 (2018): 661-689.
- Bedevî, Yusuf Ahmed. *Maḳâşıdü's-şer'î'a inde İbn Teymiyye*. Ürdün: Dâru'n-Nefâis, tsz.
- Bereketî, Muhammed 'Amîmü'l-İhsân. *et-Ta'rifâtü'l-fıkhıyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Boynukalın, Ertuğrul. “Makasıdüş-şerîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 425-427. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

- Câbirî, Muhammed 'Âbid. *ed-Dînu ve'devle ve taṭbîku's-şerî'a*. Beyrut: Merkezi Dirâsâtî'l-Vahdetî'l-Arabiyye, 1417/1996.
- Câsim Muhammed, İbrahim. "el-Mesâilü'l-Müstehdese ve Mürûnetü'l-Fıkhî'l-İslâmî (Dirâse Fıkhîyye Tahlîliyye)". *Mecelletu Âdâbi'l-Ferâhidî, Câmi'atu Tikrit*, 7 (2011): 14-68.
- Cüğaym, Nu'mân. *Ṭuruḳü'l-keşfi an maḳâşidü's-şarî'*. Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 1435/2014.
- Cündî, Semîh Abdulvehhab. *Ehemmiyyetü'l-maḳâşid fi's-şerî'ati'l-islâmiyye*. Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1429/2008.
- Cüveynî, Abdülmelik b. Abdullah. *el-Burhân fi usûli'l-fıkh*. thk. Salâh b. Muhammed b. 'Uveyde. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Deniz, Mehmet Ata. "Meslekü'l-Münâsebe min Ṭuruḳi Ma'rifeti'l-İlle: Dirâse Tahlîliyye". *Artuklu Akademi Dergisi*. 3/2 (2016): 119-148.
- Ebû 'Arkûb, Hasan 'İvez. *Minhâcü's-şerî'a fi teşri'l-aḳkâm*. Umman: Mektebu'l-Ürdün, 1338/2017.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *İslâm Hukuku*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2006.
- Ezher, Hişâm b. Sa'îd. *Maḳâşidü's-şerî'a inde'l-imâm el-haremeyn ve âsâruhâ fi't-teşerrufâti'l-mâliyye*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1431/2010.
- Fâsî, 'Allâl. *Maḳâşidü's-şerî'ati'l-islâmiyye ve mekârimuhâ*. 5. Baskı. B.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1413/1993.
- Ferrâs, Abdülhamid eş-Şâyib. "et-Tercih beyne'l-maḳâşid ve eseruhu fi'l-fıkhî'l-islâmî", *Ulûmü'serî'a ve'l-Kânûn*, 42/3 (2015): 1065-1082.
- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed. *el-Menḫûl*. thk. Muhammed Hasan Heyto. Dimaşk: Dâru'l-Fıkr, 1419/1998.
- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed. *el-Müstaşfâ min ilmi'l-usûl*. thk. Muhammed Abdüsselam Abduşşâfi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Geylânî, Ahmed Sâlih. *Maḳâşidü's-şerî'a inde Eb'l-Hâmid el-Gazzâlî*. Yüksek Lisan Tezi, el-Cemâhiru'l-Arabiyye el-Lîbiyye 2009.
- Hâdimî, Nûruddîn b. Muhtâr. *el-İçtiḥâdü'l-maḳâşidî hücciyetuhu Ḍavâbiṭuhu mecâlâtuhu*. Katar: Vizâratü'l-Evkâf, 1419/1998.
- Hasanî, İsmail. *Naẓariyyetü'l-maḳâşid inde'l-imâm Muhammed et-Tâhir b. Âşûr*. 2. Baskı. Amerika Birleşik Devletleri: el-Ma'hedü'l-Âlemî li'l-Fıkrî'l-İslâmî, 1426/2005.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *Maḳâşidü's-şerî'ati'l-islâmiyye*. thk. Muhammed el-Habîb İbnü'l-Hüce. 3 Cilt. Katar: Vizâratü'l-Evkâf, 1425/2004.
- İbn Abdilber, Yusuf b. Abdullah. *el-İstizkâr*. thk. Muhammed Atâ-Muhammed Ali Muavviz. 9 Cilt. Beyrut: Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İbn Abdüsselam, İzzüddîn Abdülaziz., *Ḳavâ'idü'l-aḳkâm fi meşâlihi'l-enâm*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1414/1991.
- İbn Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr. *İlâmü'l-muvakkî'in an rabbi'l-âlemîn*. thk. Muhammed Abdüsselâm İbrahim. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991.

- İbn Kudâme, Muhammed b. Abdullah. *Ravdatü'n-Nâzır ve Cennetü'l-Münâzır*. 2 Cilt. B.y.: Müessesetü'r-Reyyân, 1423/2002.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed. *Sünen*. 2 Cilt b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, t.y.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim. *Lisânü'l-arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdr, 1414/1994.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed el-Hafid. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muqtasid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1425/2004.
- İbn Sâlih Ömer. *Mağâsîdü's-şerî'a inde'l-İzz b. Abdisselâm*. Ürdün; Dâru'n-Nefâis, 1423/2003.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdülhalim. *Mecmu'u'l-fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım. 35 Cilt. Medine: Mecma'u'l-Melik Fehd li Tabâ'ati'l-Mushafî's-Şerîf, 1416/1995.
- İbnü'l-Hüce, Muhammed el-Habîb. *Bejne ilmey usûli'l-fıkıh ve'l-mağâsîd*. Katar: Vizâratü'l-Evkâf ve'sşüûni'l-İslâmiyye, 1425/2004.
- İbrahim, Muhammed Yüsri. *Fıkühü'n-nevâzil li'l-eğalliyâti'l-müslime*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Yüsr, 1434/2013.
- Karadâvî, Yusuf. *Dirâse fi fıkhi mağâsîdü's-şerî'a*. Mısır: Dâru'sşürük, 2008.
- Kazvîni, Ahmed b. Fâris. *Meğâyisü'l-luğa*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. 6 Cilt. B.y.: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- Keylânî, Abdullah İbrahim Zeydân. "Eserü'l-mağâsîdü'l-cüz'iyeye ve'l-külliyeye fi fehmi'n-nüşûşi's-şer'iyeye". *Dirâsâtu 'Ulûmi's-Şerî'a ve'l-Kânûn*, 33/1 (2006): 99-115.
- Komisyon. "Karârün bi Şe'ni Kırâti'l-Cedide li'l-Kur'an le li'n-Nüşûşi'd-Dîniyye". (Mecma'u'l-fıkhi'l-islâmî ed-düvelî, 2005). 146 (4/16). <http://www.iifa-aifi.org/2178.html>.
- Merdâvî, Ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman. *et-Taḥbîr şerḥu't-tahrîr, fi usûli'l-fıkıh*. 8 Cilt. Riyad: Meketebetü'r-Rüşd, 1421/2000.
- Münifi, Ahmet Muhammed. *Mehecü'l-ḥüküm ala'l-maşlaḥa fîmâ lâ naşse fih*. (<https://www.alukah.net/library/0/110801/>).
- Neccâr, Abdulmecid. *Mağâsîdü's-şerî'a bi eb'âdin cedîde*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1427/2006.
- Pekcan, Ali. "Necmuddîn Tûfî (ö.716/1316) 'nin maslahat risâlesi (çeviri ve değerlendirme)". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/1, (2003): 276-313.
- Pekcan, Ali. *İslâm Hukukunda Gaye Problemi (Zarûriyyât-Hâciyyât-Tahsîniyyât)*. İstanbul: Şenyıldız Yay. Matbaacılık, 2012.
- Reysûnî, Ahmed. *el-Fıkru'l-Mağâsîdü kavâ'iduhu ve fevâiduhu*. B.y.: Ceridetü'z-Zemen, 2000.
- Reysûnî, Ahmed. *Medḥal ilâ mağâsîdü's-şerî'a*. el-Mensûre: Dâru'l-Kelime li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1431/2010.
- Reysûnî, Ahmed. *Nazariyyetü'l-mağâsîd inde'l-imâm eş-Şâtibi*. Amerika Birleşik Devletleri: el-Ma'hedü'l-Âlemi li'l-Fıkri'l-İslâmî, 1416/1995.
- Sübkî, Abdulvehhâb b. Ali. *el-İbhâc fi şerhi'l-minhâc*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995.
- Sübkî, Abdulvehhâb b. Ali. *Ṭabaḳâtü's-şâfiyyetü'l-kübrâ*. thk. Mahmud Muhammed et-Tenûhî-Abdulfettâh Muhammed el-Hulv. 10 Cilt. B.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1413/1992.

- Şaban, Zekiyüddîn. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*. trc. İbrahim Kâfi Dönmez. 30. Baskı. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- Şâfî, Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rif, 1410/1990.
- Şâtıbî, İbrahim b. Musa. *el-Muvâfaqât*. thk. Ebû 'Ubeyde Meşhur b. Hasan Âlu Selman. 7 Cilt. B.y.: Dâru İbn 'Affân, 1417/1997.
- Şeybân, Usâme b. Muhammed. "İstismâru'l-makâşidî's-şer'îyye fi'l-içtihad". *Mecelletü'l-Cem'iyetü'l-Fıkhiyye es-Suudiyye*. 17 (2013): 103-172.
- Ta'ân, Ahmed İdris. *el-İlmâniyyûn ve'l-Kur'ani'l-kerîm*. Riyad: Dâru İbn Hazm, 1428/2007.
- Tûfî, Süleyman b. Abdilkavî. *Kitâbu't-ta'yîn fi şerhi'l-erba'în*. thk. Ahmed Hâc Muhammed Osman. Mekke: Müessesetü'r-Reyyân, 1419/1998.
- Yaman, Ahmet "İslâm Hukuku İlmi Açısından Makâsıd İçtihadının veya Gâî/Teolojik Yorum Yönteminin İlkeleri Üzerine". *Makâsıd ve İçtihad*, ed. Ahmet Yaman. İstanbul: İFAV, 2017.
- Yaran, Rahmi. "Cüveynî Öncesi Makasıd/Maslahat Söylemi". *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/28 (2005): 93-123.
- Yaran, Rahmi. "Cüveynî'den İbn Abdüsselâm'a Makâşid/maslahat söylemi". *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler*. 10/28, (2006): 191-214.
- Yübî, Muhammed Sa'd b. Ahmed. "Davâbiţu i'mâli makâşidî's-şerî'a fi'l-ictihâd". *Mecelletü'l-Usûl ve'n-Nevâzil*. 4 (2010): 19-70.
- Yübî, Muhammed Sa'd. *Maqâşidü's-şerî'ati'l-islâmiyye ve 'alâkatuhâ bi'l-edilleti's-şer'îyye*. Riyad: Dâru'l-Hicre li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1418/1998.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh. *Teşnîfü'l-mesâmi' bi cem'i'l-cevâmi'*. thk. Seyyid Abdülaziz-Abdullah Rabî'. 4 Cilt. B.y.: Mektebetu Gurtuba li'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyâi't-Türâs, 1418/1998.
- Zeyd, Mustafa. *el-Maşlahâ fi't-teşri'i'l-islâmî*. Mısır: Dâru'l-Yüsr, tsz.

The Theoretical Aspect of Makâsîdü's-Şerî'â and the Problem Related to Be A Single Evidence

Abstract

It is generally accepted that the view of Şer'î makâsîd took place in the literature as it started with Cüveynî since the century V/XI of the hejra. Even if some valuable acquaintance was given in the center of this view that it founded in the further periods, this remained more insignificant than the other method subjects and any significant accumulations were not revealed in this field up to the century VIII/XIV. The single consideration of Makâsîd started with Şâtîbî. The main feature which takes Şâtîbî away from the other methodologists is that he accepted the makâsîd as a distinct discipline but not a subject of method and became systematized by it. However, his successors were not as sensitive as him about this issue. This situation went on to the century XIV/XX. The scholars gave the necessary importance on the makâsîd since this century and made many valuable studies on this field. One of the issues discussed in these studies is whether the aims are counted as independent evidence. However, this discussion is in the form of a superficial contact when dealing with matters of purpose rather than an independent consideration of the issue.

Three views were determined about this point. According to the first view, şer'î makâsîd is definitely accepted as a single evidence. Advocates of this view present their aims in case of conflict with textual evidence. The second view defends the opposite one. The researchers who adopt this view accept the makâsîd as a main factor to make the opinion sturdily and they don't accept it as a distinct şer'î evidence. According to the third view which is more moderate than the aforementioned views, makâsîd can be the şer'î sources in the events which are not available in the provisional nas. Accordingly, there is not any objection about that makâsîd which is definite or stable with the evidences thereabouts is an evidence for the events that there is not nas about it and occurs newly. In our study the theoretical aspect of şer'î makâsîd was considered firstly. So the nature of makâsîd was revealed, its importance and varieties were reviewed in terms of the certainty and scope. Subsequently, the problem that the makâsîd is accepted as a single evidence was focused. In this context, the more accurate view was tried to be determined as the approaches of those who accept the makâsîd as a single evidence and those who defend the opposite one were reviewed. The statements of previous methodologists which can be associated with the subject were used with the acquaintances that the coeval researchers provided about the subject for the determination of accurate view. Moreover, the important issues about that the makâsîd has an important role in the interpretation of şer'î nas sturdily, the evidences which are seen as disagreement are removed or it guided the interpreter of islamic law for the manner that one of them is preferred to the other one.

Keywords: Shariy Maqâsîd, Maslaha, Evidence, Provision.